

Sınıflarda Konuşma Özürlü Öğrenciler

Doç. Dr. Yahya ÜZSOY*

GİRİŞ

1981 yılı Uluslararası Sakatlar Yılı olarak adlandırıldı. Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de bu konuda çalışmalar yapıldı. Hele yılın sonuna doğru çalışmalar çok yoğunlaştı. Toplantılar, radyo ve televizyon programlarıyla yayınlar birbirini kovalamaya başladı. Ama konuya eğitim, özellikle özel eğitim açısından bakıldığında, bu çalışmalarda bazı özür ve özellik kümelerine gereken önem ve ağırlığın verilmediği ya da verilemediği görülmektedir. Bunlardan biri de özel eğitimcilerin «konuşma özür-lü» diye adlandırdığı bir kümedir. Bu yazıda, bu konu genel olarak ele alınıp konuşma, konuşma özürü, konuşma özürünün etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Konuşma

İletişimin çok değişik türleri vardır. Bunlardan biri de konuşmadır. Konuşma daha çok bireyin kendisi ve çevresiyle dengeli ilişki kurup sürdürmesine yarayan, çoğunluğu geleneksel sesli simgelere dayalı tüm bedensel tepkinin yer aldığı bir iletişim dizgesidir.

Konuşma, insanoğlunun günlük yaşamında nitelik ve nicelik olarak en çok yer alan iletişim türüdür. Bireyin günlük yaşamında, uykusu dışında geçirdiği sürenin %75 ini kapsayan bir etkinlik türü olmaktadır. Uyanık olduğu süre içinde insan, hangi etkinlikte olursa olsun çoğunca ya konuşur ya da konuşulmuş dinler. İster kendisi konuşsun, ister bir konuşanı dinlesin, konuşma insan için önemli olmaktadır.

İnsan konuşmayı doğuştan beraberinde getirmez. Onu sonradan kazanır, öğrenir. Öğrenilen her şeyin bir de öğretilmesi vardır. Öğrencilerin çoğu okula gelmeden birçok şeyler öğrenir. Konuşma çocuğun kendi aile çevrelerinden öğrendikleri arasında en önde geleni olmaktadır. Çocuk, kendi aile çevresinde, kullanılan dilin konuşmasını öğrenir. Bu öğrenme birden olmamaktadır. Zamanla öğrenilmekte ve olgunlaşmaktadır. Öğrenildikten sonra bir tür otomatik özellik kazanmaktadır. Otomatik özellik konuşma, bir tek organın

* E.İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

ürünü değildir. Konuşma bir çok organın katılımıyla oluşturulan bir etkinliğin ürünüdür. Karın zarı, akciğerler, soluk borusu, yutak, ağız, burun boşluğu, dil, çeneler, dişler, dudaklar ve hatta avurtlarla bunların işleyişini düzenleyen merkezi sinir sisteminin konuşma üretiminde görev aldığını düşünürsek, ne denli bir işbirliği ve eşgüdümün gerektiği kolayca anlaşılabilir.

Okulların amaçları arasında çocuğu ana dilini etkin biçimde kullanılabılır hale getirme, önemli bir yer tutmaktadır. Yukarda da değinildiği gibi, çocukların çoğu, aile çevresinde kullanılan dilin konuşmasını kendi vargücü oranında kazanmış olarak gelir. Kazanılmış olan konuşma, okulların kazandırmak istediği nitelikte olmayabilir. Bazan eksik, bazan yetersizdir. Okula düşen görev, eksikliği tamamlamak, istenmeyeni istendik'e dönüştürmektir. Yani konuşma açısından bireyi yeterli hale getirmektir.

Okula gelen her çocuk, konuşmayı bizim istediğimiz biçimde kullanamaz, onlardan bazılarının konuşmaları, dinleyenlerin çoğu tarafından farklı bulunur. Dinleyenlerin çoğu, onlar konuşurken ne söylendiğine değil de nasıl söylendiğine dikkat eder, bunun sonucu giderek konuşan da ne söyleyeceğinden çok, nasıl söyleyeceğini düşünür ya da o endişe içinde olur. Bu gibi durumlarda konuşma, üstlendiği iletişim görevini tam olarak yerine getiremez duruma düşer. Bu gibi durumlar için özel eğitimciler genellikle «konuşma özürü» ya da «özürlü konuşma» deyimlerini kullanırlar.

Okulun, dolayısıyla her kademedeki görev alan öğretmenin görevi, konuşmayı etkin bir iletişim aracı olarak kullanmak ve kazandırmak olduğu için konuşma özürlerine eğilmek onların görevi olmaktadır. Bu bakımdan konuşma özürlerinin kapsamı ve türlerini kısaca da olsa açıklamakta yarar var.

KONUŞMA ÖZÜRLERİ

Bu alt başlığın çoğul olarak yazılmış olmasından da anlaşılacağı konuşma özürü değişik sorunların bir araya gelmesinden oluşan, salkım özelliği gösteren özürlerdendir. Salkım kendi içinde iki küçük salkımdan oluşur. Bu küçük salkımlardan biri konuşmanın geleneksel sesli simgelerindeki farklılıkları içerir. Bunlara **işitsel** temele dayalı özürler denebilir. Diğeri, konuşmanın sesli simgelerine eşlik eden duruş, jest ve mimik gibi görüntüye dayalı farklılıkları içerir. Bunlara da görsel temele dayalı özürler denebilir.

İşitsel Temele Dayalı Konuşma Özürleri :

Salkımın bu parçasında : gecikmiş konuşma; ses bozukluğu; eklemleme bozukluğu; ritim bozukluğu; işitme özürü; beyin özürü ve

diğer yapısal bozukluklar; yabancı dil ve bölgesel konuşma ayrı-
lıkları yer alır.

Gecikmiş konuşma : Adından da anlaşılacağı gibi, gecikmiş ko-
nuşma, çocuğun konuşmayı kendi yaşına uygun düzeyde kazanama-
mış olması ya da kendi akranları gibi onların düzeyinde kullanama-
yışdır. Çocuğun konuşması, gelişim açısından bakıldığında, akranla-
rından belirgin biçimde farklılık gösterir. Yani geridir. Bu durum, okul
öncesi çağda genellikle ana baba ve diğer yakın yetişkinler tarafın-
dan farkedilir ve çoğunca da bu tür çocuklar, okula gönderilmez. Bu
bakımdan okullarda böylesi güçlüğü olan çocuklara pek sık rastlan-
maz. Bu tür çocuklarda sözcük yetersizliği, uygun tümce kuramama
ve fikirleri bizim alışık olduğumuz biçimde düzenleyememe gibi belir-
tiler görülür.

Ses bozukluğu : Konuşurken bazı çocukların çıkardığı sesler,
dinleyenlerin dikkatini çekecek kadar farklı olur. Bu farklılıkların bir
kısmı çocuğun çıkardığı sesin gücüyle ilgili olur. Ya gereğinden faz-
la güçlü ses çıkarır, bağırtılı bir konuşma olur, dinleyeni rahatsız
eder. Ya da gereğinden daha zayıf olur. Dinleyen işitmekte güçlük
çeker. Bazan farklılık sesin perdesiyle ilgili olur. Çocuğun çıkardı-
ğı ses cinsine ve yaşına, beden yapısına uygun düşmez. Gereğin-
den daha kalın, daha ince bir sesle konuşur çocuk. Bazan da sesin
niteliği farklı olur. Genzellik-hım hımlıh, garık ses, çatal ses gibi.
Bazan da konuşmada alışık olduğumuz esneklikten yoksun olur ço-
cuğun konuşması. Şiddet, perde hiç değişmez, tekdüze olur. Vurgu
yoktur, hız değişmez.

Ekleme bozukluğu : Bazı çocuklar, Dilimizdeki sesleri bizim
alışık olduğumuz biçimde çıkarıp birbirine uylayamaz. Seslerin çık-
arılması ve ulanması beklenenden çok farklı olur. Bu gibi konu-
şma türleri ekleme bozukluğu diye adlandırılır. Ekleme bozuk-
lukları sesin düşürülmesi, atlanması; sesin değiştirilmesi; olmayan
bir sesin eklenmesi ;sesin bozulması gibi dört ayrı biçimde görüle-
bilir.

Ritim bozuklukları : Bazı çocuklar, konuşmayı alışagelmış ritim
ve akıcılıkta sürdüremezler. Konuşurken irkilir, duraklar, bazı ses-
leri gereksiz yere yineler, bazı sesleri patlatarak çıkarır, bazı ses-
leri gereğinden fazla uzatır. Bu tür bozuklukların en yaygın olarak
bilineni kekemeliktir.

İşitme özürü : İşitme, konuşmanın kazanılması ve kullanılmasın-
da çok önemli bir görevi üstlenmektedir. İşitmesi özürü olan birey

konuşmayı kendiliğinden kazanamamakta ya da güçlük çekmektedir. Bu gibilerin konuşmaları, konuşma özürlerinin tüm belirtilerini taşıdığı gibi, konuşmayı hiç kullanamama, yerine daha çok işaret kullanma biçiminde de görülebilir.

Beyin özürü ve diğer yapısal bozukluklar : Bazı çocukların konuşmaları, beyindeki örselenmeye bağlı olarak farklılık gösterir. Örselenme doğum öncesi, doğum anı ya da doğumdan sonra olabilir. Bu gibilerin konuşmalarında ses ve ekleme bozukluğu ile konuşmanın hız ve akıcılığında farklılıklar ortaya çıkar.

Dudak ve damak yarıklığı da kendine özgü biçimde konuşmayı etkilemektedir. Bu bakımdan damağı ve dudağı yarık olan çocukların konuşmaları da farklılık göstermektedir. Ses bozukluğuyla ekleme bozukluğu belirgin biçimde ortaya çıkar.

Yabancı dil ve bölgesel konuşma ayrılıkları : Ailede, yakın çevrede kullanılan dilin konuşma kısmı standart konuşmadan farklı olduğunda çocuğun konuşması okulda farklı duruma düşmektedir. Bunlar, genellikle başlıkta belirtilen adla adlandırılan özürler olmaktadır.

Kısaca açıklaması yapılan bu özürlerin gecikmiş konuşma dışındaki kalanları, okullarımıza devam eden öğrencilerimizden bazılarında az belirgin ya da çok belirgin, bazan kendisi farkında, bazan kendisi de farkında olmadan, bazan öğretmenleri ve arkadaşlarınınca farkedilen özürler biçiminde öğrencilerimizin bir sorunu olarak karşımızdadır.

Görsel Temele Dayalı Konuşma Özürleri :

Salkımın bu parçasında; duruş, jest ve mimik özürleri yer almaktadır.

Duruş özürleri : Vücudun, konuşmanın gerektirdiği ya da gerektiği devinimleri yapabilecek biçimde bulunmayışına ilişkin bozukluklar, duruş özürleri olarak adlandırılır. Katı duruş, gevşek duruş, bozuk duruş gibi.

Jest özürleri : Vücudun kol, el, baş ve gövde gibi bazı kısımlarının konuşmanın gereğine ve konuşanın durumuna göre devinmeyiş hali jest özürleri olarak adlandırılır. Jest yokluğu, aşırılığı, zamansızlığı, tik hali gibi.

Mimik özürleri : Konuşmada geçecek duyguları belirtecek yolda yüzde beliren gülümseme, surat asma, kaş kaldırma, kaş çatma, göz döndürme, göz yumma ve ağız devinimleri gibi kıvılcıkların

konuşmayı desteklemekten uzak oluşu ya da konuşmayı olumsuz yönde etkileyecek biçimde görüntü vermesi hali, mimik özürleri olarak adlandırılır. Mimik yokluğu, tutarsızlığı, zamansızlığı, tik hali gibi.

Okullarımızda yukarda sözü edilen ikincil türdeki bozukluklar üzerinde pek durulmamaktadır. Oysa bunlar da konuşmanın bir iletişim aracı olarak etkin biçimde kullanılmasını etkilemektedir. Bu bakımdan öğrencilerimizin duruş, jest ve mimiklerine dikkat etmek gerekmektedir.

Bunlara yeterince önem verilmez ve öğrencinin konuşması düzeltilmezse etki olumsuz olmaktadır.

Konuşma Özürünün Etkisi :

Çocuk ile ana babanın arasındaki ilişkinin temeli konuşmaya dayanır. Çocuğun arkadaşlarıyla olan ilişkisinin temeli yine konuşmadır. Okulda öğretmen öğrenci ilişkisi, sokakta, alışverişte, yetişkinin iş yerinde kuracağı ilişkiler, genellikle konuşmanın etkisiyle biçimlenir. Konuşma özürlü olursa, bu tür ilişkiler ondan yani özürlü konuşmadan olumsuz yönde etkilenir. Bu olumsuz etkilere iyi ayrı açıdan bakılabilir. Bunlardan biri özürün bireye olan etkisi, diğeri, problemin toplumsal boyutudur.

Konuşma özürünün dercesi, özürünün yaşı ve özürlü hale geldiği yaş, diğer özellikleri ,özürünün çevresindekilerin tutumu ve çevrenin olanakları, özürün bireysel etkisini biçimler ve derecelendirir. Çevre açısından bakıldığında, aileden sonra okul çok önemli olmaktadır. Konuşma özürlü olduğundan ötürü birey bu çevrede psikososyal gereksinimlerini doyurmada bir takım sınırlamalarla, engellerle karşı karşıya kalacaktır. Özellikle konuşma yoluyla doyurulabilecek gereksinimlerini doyuramayan birey psikolojik yönden etkilenir. Sürekli gerilim içinde kalabilir. Bireyin bu gerilimden kurtulmak için tutacağı yollar, her zaman normal karşılanabilecek yollar olmayabilir.

Birey, sosyal çevresiyle ilişki kurup sürdürmede konuşmayı kullanmak zorundadır. Konuşması özürlü olan birey, çevresiyle ilişki kurmada, sosyal statü kazanma ve sürdürme, her istediği işi tutma ve sürdürmede sınırlılıklarla karşı karşıya kalır. Böylece özürlü kişiye sosyal ve ekonomik yönden de olumsuz etki yapar.